

گزارش همایش

برگزاری همایش "عرفان، تجربه دینی و گفت‌وگوی ادیان"

باور دینی و هویت شخصی ارائه داد. پروفسور پیتر گراف، مدیر پروژه آموزش دینی در مدارس آلمان نیز مقاله‌ای برای همایش ارسال کرد. همچنین از اقلیت‌های دینی داخل کشور برای شرکت در همایش دعوت به عمل آمده بود. در این همایش علاوه بر سخنرانی، هر نیم‌روز یک میزگرد با حضور استادان و پژوهشگران دین برگزار می‌شد. در حاشیه این همایش، نمایشگاه کتاب تخصصی در سه حوزه عرفان، تجربه دینی و گفت‌وگوی ادیان به دو زبان فارسی و انگلیسی برگزار شد که مؤسسه گفت‌وگوی ادیان نیز در آن شرکت داشت و مجلات و کتاب‌های منتشرشده از سوی مؤسسه را به علاقه‌مندان عرضه کرد.

گزارش تفصیلی اخبار ادیان از این همایش را بخوانید: همایش دو روزه "عرفان، تجربه دینی و گفت‌وگوی ادیان" صبح روز بیستم مهرماه با پیام سیدمحمد خاتمی، رئیس‌جمهوری در دانشگاه تربیت مدرس آغاز به کار کرد.

دکتر هادی خانیکی در ابتدای همایش به قرائت متن پیام رئیس‌جمهوری پرداخت.

رئیس‌جمهوری ضمن ابراز خشنودی از برگزاری همایش "عرفان، تجربه دینی و گفت‌وگوی ادیان" ابراز کرد: "گفت‌وگوی ادیان در هر جا که موضوعیت یافته، بر دایره و دامنه فهم درونی و بیرونی دین و برخورداری بیشتر جامعه از رهیافت‌های دینی افزوده است."

سیدمحمد خاتمی در ادامه افزود: "امروز گفت‌وگو نه تنها در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی، که بیش از آن در عرصه‌های فلسفی و علمی به عنوان راه کشف و تبیین حقیقت مطمح نظر است. علاوه بر شناخت که از بینش حاصل می‌شود، در مسایلی که متعلق به فهم است نیز گفت‌وگو راه اصلی به شمار می‌رود. معنای داری از فهم برمی‌آید و برای فهم دیگری باید با او سخن گفت."

رئیس‌جمهوری در پیام خود به همایش، ضمن تأکید بر نقش دانشگاهیان در ترویج ایده گفت‌وگوی ادیان، اذعان داشت: "تلاش گرانبخش دانشگاه در ترویج اندیشه گفت‌وگو، تعمیق راهبرد گفت‌وگوی ادیان و تبیین تجربه دینی را باید نشانه‌ای از وفاداری و تعهد دانشگاهیان به عرضه گوهر و توان بی‌زوال دین و کاهش دردها و آلام انسان جامعه امروز قلمداد کرد."

در پایان پیام رئیس‌جمهوری آمده بود: "در دنیایی که خودمباری و خودکامی نه تنها عدالت و آزادی، که آیین و اندیشه را مورد تهدید قرار می‌دهد، جلوه‌های

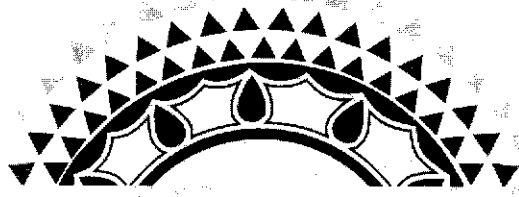
پژوهشکده فرهنگ و اندیشه دینی دانشگاه تربیت مدرس با همکاری مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها، مؤسسه گفت‌وگوی ادیان و مرکز مطالعات و همکاری‌های علمی - بین‌المللی به منظور تبیین، نقد، ارزیابی، بسط نظریه‌ها و تضارب آرا در زمینه عرفان و تجربه دینی و رابطه آن با گفت‌وگوی ادیان، بیستم و بیست و یکم مهرماه در دانشگاه تربیت مدرس همایشی با عنوان "عرفان، تجربه دینی و گفت‌وگوی ادیان" برگزار کرد که برخی موضوعات آن عبارت بودند از: عرفان و مناسبات دینی، عرفان و وحدت متعالیه ادیان، عرفان و مطالعات گزارش تجربه عرفانی در سنت‌های مختلف دینی.

تجربه دینی از جمله مسائلی است که در نیمه دوم سده نوزدهم و نیمه نخست سده بیستم در اروپا مطرح شد و دبری نیاید که در کانون مباحث فلسفه دین، روان‌شناسی دین، پدیدارشناسی دین و معرفت‌شناسی جای گرفت و هر یک از این شاخه‌های علمی با روش‌های مختلف به بحث درباره آن پرداختند.

در کشور ما نیز پس از انتشار مقاله "بسط تجربه نبوی" به این موضوع توجه فراوانی شده و تاکنون کتاب‌هایی همچون "مفهوم امر قدسی" از رودولف او تو ا ترجمه: همایون همتی، "تجربه دینی و مکاشفات عرفانی" از محمد تقی فعالی، "عرفان و فلسفه" استیسی ا ترجمه: بهاء‌الدین خرمشاهی، "تجربه دینی" مایلز ا ترجمه: جابر اکبری، "تجربه دینی" ا پرادفوت ا ترجمه: عباس یزدانی و شماره‌های ۲۳ و ۲۴ فصلنامه نقد و نظر "با موضوع تجربه دینی" به زبان فارسی ترجمه و منتشر شده است.

دکتر سعیدی‌مهر، دبیر همایش در یک کنفرانس خبری که پیش از برگزاری همایش تشکیل شد، درباره تجربه دینی و اهمیت آن در مباحث امروزی فلسفه دین گفت: "تجربه دینی از مباحث جدیدی است که طی دهه‌های اخیر در مسیحیت رواج پیدا کرده و به کشور ما هم راه یافته است." وی گفت: "مباحثی همچون تجربه دینی چیست؟ تجربه دینی چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با دیگر تجربه‌های انسانی دارد؟ آیا تجربه دینی می‌تواند مبنای اعتقادات دینی قرار بگیرد؟ آیا تجربه‌های دینی ادیان مختلف را می‌توان به محور واحدی فرو کاست؟ و..." از جمله مباحث و مسائل اصلی بحث تجربه دینی است که در رشته فلسفه دین نقش اساسی پیدا کرده است.

در این همایش پروفسور وینسنت برومر، دکترای فلسفه دین از هلند نیز حضور داشت و دو مقاله با عنوان‌های "دوستی با خدا" و "سنت‌های ابراهیمی،

یک تفسیر عرفانی خاص به تجربه‌ای مشترک رسیدند.^۱ استاد فلسفه دانشگاه تهران در مورد استفاده از نور برای رسیدن به مقصودی خاص در ادیان گفت: "وقتی ما از نور در ادیان مختلف بهره می‌بریم، می‌توانیم آن را در ادیان گوناگون بررسی کنیم و به یکدیگر نیز نزدیک شویم."

پورجوادی اظهار داشت: "وقتی ما از تفسیر و زبان بحث می‌کنیم، صحبت ما از زبان مجازی است. در تجربه دینی ناگزیریم از تعابیر مجازی استفاده کنیم. صحبت از عشق به خدا نیز یک تعبیر مجازی است." پورجوادی در ادامه گفت: "برای اینکه در جهان کنونی به گفت‌وگوی ادیان بپردازیم، باید تفسیرهای جدیدی از زبان مجازی داشته باشیم و بهترین مسیر برای رسیدن به این هدف تفسیرهای فلسفی و تفسیرهای ادبی و شاعرانه است."

استاد فلسفه دانشگاه تهران در پایان تأکید کرد: "به نظر من بهترین راه تفسیرهای فلسفی است و ما در طول تاریخ این‌گونه تفاسیر را زیاد داشتیم و می‌توانیم از آنها بهره ببریم."

اشتراک تجارب عرفانی مبنایی برای گفت‌وگوی ادیان است
دکتر محمد سعیدی‌مهر، عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس و دبیر همایش، اشتراک تجارب عرفانی و ادیان مختلف را مبنایی برای گفت‌وگوی ادیان دانست و گفت: "عموماً اعتقاد بر این است که عرفان می‌تواند بستر مناسبی برای گفت‌وگوی بین ادیان فراهم آورد. از آن رو که عرفا بیش از آنکه دغدغه شریعت و مناسک ظاهری دین را داشته باشند، دلمشغولی تجربه‌ها و احوال عرفانی خود را دارند و اشتراک این تجربه‌ها در ادیان گوناگون می‌تواند مبنایی برای گفت‌وگو باشد."

وی تصریح کرد: "برخی از دیدگاه‌های عرفانی، مثلاً در باب وحدت وجود یا وحدت متعالی ادیان ابزار مناسبی برای گذر از تکرر ظاهری ادیان و وصول به گوهر مشترک آنها فراهم می‌آورد."

دکتر سعیدی‌مهر گفت: "پیش از هرگونه داوری درباره تعامل عرفان و گفت‌وگوی ادیان باید با نگاهی فلسفی و نه لزوماً عرفانی و دینی به تحلیل این مبنای پرداخت. این امر لااقل شامل تحلیل مفاهیم کلیدی بحث و تلاش برای دستیابی به تصویری روشن‌تر از آنهاست که ما با برطرف کردن موانع گفت‌وگو می‌توانیم آن مبنای را به‌صورتی دقیق و جامع بیان کنیم و تعامل عرفان و گفت‌وگوی ادیان را فرا رو داشته باشیم."

این مبنای پرداخت. این امر لااقل شامل تحلیل مفاهیم کلیدی بحث و تلاش برای دستیابی به تصویری روشن‌تر از آنهاست که ما با برطرف کردن موانع گفت‌وگو می‌توانیم آن مبنای را به‌صورتی دقیق و جامع بیان کنیم و تعامل عرفان و گفت‌وگوی ادیان را فرا رو داشته باشیم."

در پایان روز نخست، میزگردی با حضور پروفسور برومر، دکتر پورجوادی و دکتر سعیدی‌مهر برگزار شد.

در دومین روز همایش دکتر حمیدرضا آیت‌اللهی، دکتر محسن جوادی، دکتر هادی قندهاری، دکتر دینانی و دکتر ابوالفضل محمودی به ترتیب با عناوین: "تجربه دینی در مقایسه با تجربه زیبایی‌شناختی؛ جایگاه تجربه دینی و عرفانی در معرفت‌شناسی دینی الوین پلنتینگا؛ مراتب حق در مکتب ادویتا ودانتا و عرفان اسلامی؛ دین و عرفان؛ و وحدت و کثرت در اندیشه دو عارف بزرگ: ابن عربی و شنکره" سخنرانی کردند.

گوناگون خشونت، بدگمانی و بی‌اخلاقی بروز می‌یابد. در این دوران عرضه جوهر معنوی و چهره مهرورزانه ادیان الهی کاری اساسی است که هم از مظلومیت دین و هم از سرگشتگی انسان معاصر می‌کاهد.^۲ در صبح روز نخست همایش، دکتر غلامرضا اعوانی، دکتر محمد لگنهاوزن و دکتر احد فرامرزی قراملکی سخنرانی کردند.

تجربه دینی از مسائل مهم دین پژوهی است

دکتر غلامرضا اعوانی، رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، گسترش جنبه‌های تجربه دینی را در جهان امروز بحث‌انگیز دانست و درباره تجربه دینی از دیدگاه ویلیام جیمز، گفت: "فلسوفی که در نشر و اشاعه مفهوم تجربه دینی در جهان امروز تأثیر بسزایی داشته است، ویلیام جیمز آمریکایی است."

وی در ادامه گفت: "جیمز در سخنرانی‌های خود در دانشگاه ادینبورگ انگلستان در سال ۱۹۰۲ (که در همان سال تحت عنوان "انواع تجربه دینی" به چاپ رسید) این مبحث را در حوزه‌های دینی و فلسفی بیش از پیش مطرح کرده است."

دکتر اعوانی ضمن تأکید بر مفهوم تجربه دینی از دیدگاه فیلسوفان اصالت تجربه، گفت: "در رویکرد هیوم بحث از این است که چگونه معانی فلسفی از دیدگاه معرفتی به نوعی اصالت نفسانیات منحرف می‌شود. ویلیام جیمز نیز در عین قبول اصالت تجربه دینی، عقل را در فهم و توجیه این تجربه کافی نمی‌داند و این‌گونه تجربه را فردی و شخصی تلقی می‌کند و آن را با توجه به مبادی روان‌شناسی چون ضمیر ناخودآگاه و نه اصول و مبادی معرفتی توجیه می‌کند."

اعوانی در پایان گفت: "با نقد نظریه اصالت روان‌شناسی به‌وسیله کسانی مانند هوسرل و به‌ویژه ارسطو و نیز با توجه به دیدگاه عرفانی از تجربه دینی، چگونه می‌توان این تجربه دینی را از دیدگاه روان‌شناختی جدید به جنبه معرفتی و دیدگاه الهی آن بازگرداند؟"

تفسیر فلسفی در تجربه دینی راهی برای گفت‌وگوی ادیان است

در نشست علمی بعدازظهر این همایش، دکتر نصرالله پورجوادی، استاد فلسفه دانشگاه تهران سخنرانی‌ای با عنوان "نقش تجربه‌های دینی و عرفان در گفت‌وگوی ادیان" ایراد کرد.

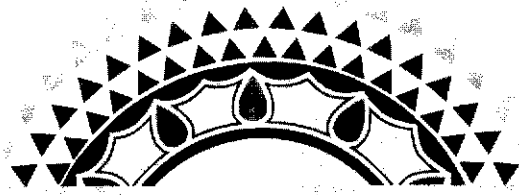
وی درباره نقش تجربه دینی و عرفانی در گفت‌وگوی ادیان، گفت: "اگر ما بخواهیم به این موضوع مهم بپردازیم،

مهمترین راه ورود از راه زبان است. در گفت‌وگوی ادیان با زبانی مواجهیم که نقش مهمی در تجربه دینی ایفا می‌کند و طبعاً با تجربه‌ای که به لفظ و عبارت درآمده سروکار داریم."

وی افزود: "زبان هر تجربه دینی تابع شرایط تاریخی و جغرافیایی خودش است؛ در نتیجه وقتی دو نفر می‌خواهند از دو موقعیت تاریخی گفت‌وگو کنند، مانع بزرگ آنها شرایط تاریخی و جغرافیایی است."

پورجوادی درباره شفیق بلخی به‌عنوان عارفی ایرانی گفت: "بلخی معتقد است که انسان در سلوک باطنی باید چهار منزل را بگذراند: زهد، خوف، شوق و محبت. هرکدام از این مراحل نوری بر عارف می‌تاباند. بلخی این ماجرا را با داستان ایمان آوردن حضرت ابراهیم تطبیق می‌کند که هر دو با

دین بدون عرفان بی محتواست

دکتر غلامحسین ابراهیمی دینانی، استاد فلسفه دانشگاه تهران، در سخنرانی خود با عنوان "دین و عرفان"، عرفان و دین را دو گوهری دانست که هر دو حمایت‌کننده و تأثیرگذار بر یکدیگرند.

دکتر دینانی گفت: "به عقیده من عرفان و دین یک چیز است و عرفان بدون دین نیست، دین بدون عرفان مانند وضع قوانین برای کشورهاست که توسط پارلمان‌ها صورت می‌گیرد."

وی در ادامه درباره دو اصطلاح "تنزیل" و "تقرب" گفت: "تمامی فقها در طول تاریخ فقهات، عبادت را در هر شرایطی وابسته به تقرب دانسته‌اند. قرب رسیدن به خداوند است، اما تنزیل فرود آمدن است. نبوت با تنزیل شکل می‌گیرد و وحی در درون پیامبر نازل شده است."

دکتر دینانی تأکید کرد: "نزول به نبوت ختم می‌شود و صعود به ولایت، احکام شریعت بر پیامبر نازل شد و عارف نیز در این صعود به دنبال طی مراحل است."

وی درباره افرادی که دین را بدون عرفان می‌دانند، اظهار داشت: "کسانی که از دین بدون عرفان صحبت می‌کنند، به نزاعی بدون شکل و محتوا دست می‌زنند. دین بدون عرفان، دین بدون شکل و محتوا است."

دینانی درباره عقلانیت نیز گفت: "جفایی که به عقلانیت در اسلام و ادیان شد، ثمره تلاش کسانی بود که عقل را مورد نکوهش قرار دادند و راه تقلید را پیشه کردند. عرفا عقل را رها کرده و فیلسوفان غربی عقل دکارتی را پذیرفته‌اند، اما عقل به سوی تعالی است و عقل سخن گفتن از جایی است که می‌توان گفت و در آنجا سکوت نکرد. آنجا جای عقل است، در عالم هستی جایی که از عقل تهی باشد نداریم. البته برخی عرفا قرب عقلی را نیز جدی گرفته‌اند."

در پایان این سخنرانی‌ها میزگردی با حضور دکتر شهرام پازوکی، دکتر پورجوادی و دکتر دینانی با عنوان "گفت‌وگو: عرفان و گفت‌وگوی ادیان" برگزار شد.

گفت‌وگوی ادیان فهم معنویت و معنایی ادیان است

دکتر شهرام پازوکی، استاد فلسفه مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، در این میزگرد گفت: "گفت‌وگوی ادیان تنها به معنای گفت‌وگو و تبادل آرا نیست بلکه فهم حقیقت مکشوف است."

دکتر پازوکی تعبیر سقراطی گفت‌وگو را به کار برد و گفت: "این تعبیر در یونان بسیار مورد استفاده قرار گرفته و بامعنی است. دیالوگ سقراطی به معنای کشف لوگوس و گفت‌وگوی دو نفر در باب لوگوس است. لوگوس از کلمات یونانی است که شأن زبانی بالایی دارد."

وی افزود: "هراکلیت در این باره می‌گوید: 'دانایی، گوش دادن به من نیست بلکه گوش دادن به لوگوس و همسخنی با اوست. کسانی که به لوگوس گوش نمی‌کنند، زبان هم ندارند و افراد بدون زبان چهارپایانند.' در گفت‌وگو ابتدا باید گوش کرد و بعد سخن گفت."

دکتر پازوکی هم‌زمانی میان ادیان را فقط در مقام عارفان دانست و گفت: "مقایسه بین دو دین در حد تبادل آرا امکان‌پذیر است، اما هم‌زمانی برعهده عارفان است. در عرفان سیر از ظاهر به باطن است. ابوریحان و داراشکوه دو فردی هستند که از فهم دینی به باطن دین رسیدند."

وی با اشاره به این نکته که در مقام ظاهر نمی‌توانیم به گفت‌وگوی ادیان برسیم، تأکید کرد: "گفت‌وگوی ادیان فهم عرفانی می‌طلبد. احسان در اسلام و محبت در مسیحیت دو مقوله‌ای هستند که در هر دو باید فهم عرفانی داشت. در مسیحیت گفته می‌شود محبت کن، در اسلام نیز بر این امر تأکید شده، اما ما اگر مراتب پایین این دستور را نگاه کنیم، قطعاً با مقوله

قصاص نیز روبه‌رو هستیم. پس اسلام هر دو جهت را مطرح کرده است اما احسان برای خواص است."

دکتر پازوکی گفت‌وگوی ادیان را فهم معنویت و معنایی ادیان دانست و گفت: "زمانی ادیان در یک منطقه بودند و کاری به کار یکدیگر نداشتند، اما اینک بحث طرد دین مطرح است. پیش از این جنگ دینی مطرح بود در حالی که گفت‌وگوی ادیان بحث جاری و ساری جهان امروز است."

اصل اعتقاد دینی در خطر است

دکتر نصرالله پورجوادی، استاد فلسفه دانشگاه تهران نیز در این نشست گفت: "در گفت‌وگوی ادیان روش تبلیغی کارکردی ندارد، امروزه ما در جهانی زندگی می‌کنیم که اصل اعتقاد دینی در خطر است."

دکتر پورجوادی با تأکید بر این مطلب که باید در ابتدا بدانیم چه کسی گفت‌وگو می‌کند، گفت: "نماینده هر دین و سنتی در ابتدا باید خود را بشناسد تا بتواند خود را معرفی کند. او باید بداند با کدام زبان فلسفی، کلامی و یا عرفانی می‌خواهد سخن بگوید. شناخت ما از سنت دینی بسیار اندک است. آیا این عربی به‌تنهایی می‌تواند نماینده عرفان اسلامی باشد؟ شرایط گفت‌وگو این است که از سنت خود شناخت داشته باشیم تا به یک چارچوب مفهومی و زبانی مشترک برسیم."

وی افزود: "یکی از بهترین شیوه‌های گفت‌وگو این است که از مفاهیم و اعتقادات دینی خود تفسیر فلسفی داشته باشیم."

پورجوادی سعی مبلغانه در گفت‌وگوی ادیان را ناکارآمد خواند و اظهار داشت: "امروزه اگر بخواهیم از این روش در گفت‌وگوی ادیان استفاده و دیگری را به دین خود دعوت کنیم، کاری ناکارآمد انجام داده‌ایم؛ چراکه امروزه اصل اعتقاد دینی در خطر است، نه دعوت دینی."

وی دریافت و فراگیری فلسفه را در این روش مثبت ارزیابی کرد و گفت: "به قول ایزوتسو باید به یک فلسفه جهانی برسیم. وقتی در مسیحیت گفته می‌شود: 'حقیقت با من است و راه رستگاری یکی است'، چطور می‌توان با یکدیگر گفت‌وگو داشت؟"

در بخش پایانی این همایش سخنرانی‌های دیگری ایراد شد که از میان آنها سخنرانی دکتر یحیی یثربی با عنوان "عرفان اسلامی، تسامح و گفت‌وگو" را برای خوانندگان مجله اخبار ادیان برگزیده‌ایم.

عرفان کاذب مانع شکوفایی عرفان حقیقی است

دکتر سید یحیی یثربی، استاد فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی، عرفان کاذب را مانع شکوفایی عرفان حقیقی دانست و گفت: "در عالم عرفان با حق خودمختاری مواجه هستیم."

وی در ادامه گفت: در مسأله تسامح باید زمینه و زمانه خاص آن را بررسی کرد. تسامح شگرد روشن‌اندیشان برای مقابله با جزم‌اندیشان بود. در بررسی تسامح، حق و حقایق را نیز باید مورد تأمل قرار داد."

دکتر یثربی با طرح این پرسش که عرفان چگونه تسامح ایجاد می‌کند؟ افزود: "اگر عرفان به معنای عوامانه‌ای که همان احساس معنوی و گنگ و نامفهوم است و همان عرفان کاذبی که توسط صوفی‌مثنیان در جامعه ایجاد می‌شود، باشد، ادعایی شیطنانی و کاذب است."

یثربی آشفتگی فرهنگی در جامعه را نتیجه عدم‌تعریف دقیق از مباحث گفت‌وگو و عرفان و تسامح دانست و گفت: "گفت‌وگو باید درک متقابل و تحمل حرف دیگری باشد و این عملی صادقانه است."

در پایان این همایش دوروزه، میزگردی با حضور دکتر یثربی و دکتر قاسم کاکایی با عنوان "گفت‌وگو: نقش تاریخی عرفای مسلمان در نزدیکی ادیان"، برگزار شد.